

NAGY JÓZSEF

A bilincs a szabadság legyen

MÉSZÖLY MIKLÓS ÉS POLCZ ALAINE LEVELEZÉSE (1948–1997)•

Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta: Nagy Boglárka**Lektorálta: Jankovics József, Szörényi László****Budapest: Jelenkor, 2017, 896; HUF 5.999.**

A kötet megjelenésével felmérhetetlen értékű dokumentum-sorozat vált hozzáférhetővé az érdeklődő olvasóközönség számára. A Mészöly Miklós (1921–2001) és Polcz Alaine (1922–2007) levelezését tartalmazó kötet az alábbiak szerint épül fel: a szóban forgó levelezés 1948-tól 1994-ig folyamatosan, továbbá Polcz utolsó levele Mészölynek 1997-ből; függelék (827–837, a tartalomjegyzékben egyébként nincs megjelölve), mely az azonosíthatatlan keltezésű üzeneteket/leveleket tartalmazza; Nádas Péter reflexiója *Bármilyen jó. Emléklapok halott barátaimról* címmel (mely akár a kötet elejére is kerülhetett volna); a szerkesztő (Nagy Boglárka) informatív utószava, melyben többek közt a szövegközlés módszeréről olvashatunk; Mészöly és Polcz megjelent köteteinek listái; bibliográfia; a levelezésben csak keresztneveken megjelölt személyek azonosítása; és végül a névmutató. Néhány üzenet/levél és más – a házaspár életéhez kötődő – dokumentum kicsinyített faksimiléje, valamint jó pár értékes fotó is (a két szerzőről együtt, külön, valamint pl. rokonaikról) található a kötetben.

Mészöly Miklós irodalmi, tudományos és politikai tevékenysége, valamint mindennek hivatalos elismerése jól dokumentált, és ugyanez mondható el Polcz Alaine irodalmi és pszichológiai munkásságáról. Mindkettő újító szellemiségű egyéniség. Polcz szellemi hagyatékában különös jelentőséggel bír a – jelen levelezésben is több formában körvonalazódó – *tanatológia* terén kifejtett tevékenysége. E levelezésben mindenképp tetten érhető, hogy a II. világháború utáni Magyarország és a világ egyes történelmi fordulópontjai – így pl. 1953, 1956, 1968, 1989–1990, 1993 – miképp váltak (olykor csak implicit) észlelés tárgyává az értelmiségi házaspár életében, gondolkodásában, ill. az, hogy e fordulópontok sok esetben miképp befolyásolták életük, gondolkodásuk.

A levelezés roppant terjedelme (jelen kötet számozásának megfelelően 744 [!] üzenet/levél) önmagában is elgondolkodtató. Nyilvánvaló, hogy a két önálló – ugyanakkor egymással életük folyamán végig szoros szerelmi, szellemi és emberi kapcsolatban levő – egyéniség a levelezésnek különösen nagy jelentőséget tulajdonított, mondhatni archaikus szellemenben fogták fel a kommunikáció e formáját. E levelek azon esetekben is, amikor (látszólag) praktikus, hétköznapi problémákról, ill. sokszor intimitásokról tudósítják a címzettet (és jelen kötet révén az utókort), jóval többet fejeznek ki az általuk tartalmazott szó szerinti információnál. Kissé közhelyesen fogalmazva, javarészt a két gondolkodó valamiféle humánumba

• Jelen recenzió az NKFIH/OTKA K 124514. számú pályázat támogatásával készült.

vetett mély hitének, meggyőződésének különböző újrafogalmazása e levélsorozat. Másfelől, hermeneutikai megközelítésben, e levélkorpusz vizsgálatokor szembevetendő a Hans-Georg Gadamer-féle tézis érvényessége, miszerint az írás „ön-elidegenedés”. Paul Ricoeur szavaival, az írott szöveg „a kommunikációban történő eltávolítás paradigmája” (vö. Ricoeur, *Du texte à l'action. Essais d'herméneutique*), amely az olvasó – jelen esetben tehát az egyes levelek címzettje, ill. az utókor olvasóközönsége – részéről nélkülözhetetlen *interpretációs tevékenység* előfeltétele.

Nagy Boglárka utószavában kiemeli: miáltal a házaspár 1998-ban – a kutatás szempontjából bármiféle korlátozás nélkül – a PIM-ben letétbe helyezte a levelezésüket és egyéb személyes dokumentumaikat, a Mészöly és Polcz szellemi hagyatékára vonatkozó kutatás ill. a jelen kötet kiadása (a szerzők halálát és a jogutódokkal való megegyezést követően) nem ütközött jogi nehézségbe (vö. 864.). Ellenben technikai nehézségek adódtak, így többek közt (a sok esetben hiányzó egyértelmű dátumozás okán) a levelek sorrendjének rekonstruálása. Mint írja a szerkesztő, „a levelekben említett személyekhez (első előfordulásuknál), eseményekhez, valamint az éppen születőben levő vagy már megjelent művekhez [az olvasó eligazítása végett] jegyzeteket fűztünk” (865.). *A bilincs a szabadság legyen* Mészöly „egyik korai, 1948-as leveléből származik, és jól jellemzi a házaspár 54 évig tartó, szenvedéllyel és szeretettel, de hullámvölgyekkel és mély krízisekkel is tarkított, mégis elszakíthatatlannak bizonyuló kapcsolatát” (866.). A pár életrajza, találkozásai, házassága történetének rekonstruálása speciális kutatómunkát igényelt (vö. 866–867.). A levelezés – folytatja a szerkesztő – „mintegy regénnyé formálja két önmagával és egymással szemben is mélyen reflektív, analitikus és intellektuális igényű ember viszonyának alakulását. [...] [F]elvillannak személyes életük jó és rossz pillanatai”, ugyanakkor „az első évek érzelmi turbulenciáját lassanként felváltják azok a levélben zajló beszélgetések, amelyekből a tartózkodó alkatú Mészöly írói vívódásairól, feleségétől, írásainak első olvasójától várt megerősítésekről, egy-egy mű keletkezésének körülményeiről vagy éppen Polcz Alaine pszichológiai munkásságának alakulásáról kaphatunk érzékletes képet” (867.). A rövid üzeneteket, cédulákat illetően ezek sok esetben első látásra nem tartalmaznak lényegi információt az olvasó számára, de „Polcz Alaine [ezekre vonatkozó] egyidejű kommentárjával [...] sokszor egy egész eseménytörténet íródik a sorok mögé. A hosszabb levelek és a néhány soros cédulák együtt, időbeli egymásutánban alkotják meg ennek a két nagy formátumú embernek a közös regényét” (869.).

Nádas Péter említett utóhang-reflexióiban más témák mellett szemléletesen emeli ki Polcz tanatológiai orientációjának jelentőségét. Polcz hospice-tevékenysége jelentős részében „haldokló, leginkább leukémiás gyerekeket kísért a halál. Családjaikat gondozta. [Polcz azt vizsgálta,] mit tud a gyerek ténylegesen a halálról, s mit hazudik nekünk, amit halála küszöbén mi készséggel elhiszünk, el is várunk tőle. A fedés, az elhárítás, a kompenzáció és a projekció kérdéseivel foglalkozott. Halálképzetekkel, a halál fiziológiai és emocionális előjeleivel, a haláltusával, a halál-közeli állapottal, azaz a küszöbélménnyel, a halálhoz kapcsolódó rítusokkal és népszokásokkal. Olyan végső kérdésekkel, amelyekre halandó jobbára nem tud válaszolni” (839–840.). És bár Polcz mindezzel a XX. század '70-es éveiben kezdett foglalkozni, amikor a tanatológia, mint diszciplína Magyarországon és a világon épp csak körvonalazódott, s még nem tudott adekvát gyakorlati válaszokat adni a haldoklással kapcsolatos kardinális kérdésekre, Polcz minden erejével kereste e válaszokat, „hiszen azt kellett akarnia, hogy a gyerekek, ha egyszer gyógyíthatatlanok, minél kevesebbet szenvedjenek, s a környezet,

mindenki a maga pszichikus alkatával és mechanizmusával, ne akadályozza, [hanem] támogassa őket a könnyű és szép halálban. Felfedezte a józan ész, az ösztönös tudás, a belátás, az előrelátás, az öntudat, a szerepjáték, az önértékelés, a konvencionális szerepkövetés és a tudattalan összefüggésrendszerét. Nem elméleti munkát végzett, hanem praktikust. Rájött, hogy ezeknek az elemeknek az aránya és egymáshoz való viszonya határozza meg a haláltusa idejét és módját” (840.). Polcz újtó szellemiségének megfelelően épp ő foglalkozott először Magyarországon tanatológiával, és „ő fogalmazta meg először magyarul azokat a kérdéseket, amelyekkel a palliatív medicina ma önálló orvosi diszciplínaként foglalkozik” (840–841.). Mint Nádas rámutat, őt magát is bevonta Polcz tanatológiai kutatásaiba azért, hogy Nádasra bízta a tanatológia német nyelvű szakirodalmának magyarítását (vö. 841). E közös felfedező és kutató munka során vált világhossá Polcz és Nádas számára többek közt az, hogy „az orvosi adatfelvételek egyszerre két irányban torzítják a halál-közeli állapot és az újraélesztés jelenségsorát. Az adatfelvételt készítő orvosok szakmai meggyőződése, világnézete és fogalomkészlete torzítja, s ugyanígy torzítja az adatszolgáltatók fogalomkészlete és világnézete. Ám az volt az érdekes, hogy az újraélesztettek beszámolóit közös elemeiknél fogva mégis ki lehetett emelni a fogalmi és világnézeti torzítások rendszeréből” (841.). Nádas kiemeli, hogy mások mellett Elisabeth Kübler-Ross amerikai-svájci pszichiáter tanatológiai munkái (melyeket tehát Nádas fordított magyarra) fontos referenciát jelentettek Polcznak saját tanatológiai tézisei megfogalmazásakor. Nádas megemlíti, hogy Mészöly igen kritikus szemmel olvasta Polcz tanatológiai vizsgálódásait – de ez összességében, Polcz szövegeinek formálódása szempontjából, pozitív mozzanat volt (vö. 842.).

E ponton érdemes megemlíteni, hogy a II. világháború alatt Polcz gyógyíthatatlan lelki sérüléseket szerzett, és minden bizonnyal ez is motiválta tanatológiai kutatásaiban ill. tanatológiai elveinek alkalmazásában. Mint Nádas fogalmaz: „egy élet kevés volt hozzá, hogy bármilyen minőségű analitikus pszichológia begyógyíthassa Alaine sérüléseit, és ezért válogatott betegségei is tartósak maradtak. [...] A második világháború sérült túlélőinek gyógyítására Freudnak, Jungnak, Adlernek és Ferenczinak sem lehetett volna metódusa” (849.).

Mindez kiegészíthető azzal, hogy 1990-t követően a tanatológia fejlődése Magyarországon is lendületet kapott – értelemszerűen mindebben Polcznak elévülhetetlen érdemei vannak: e fellendülésnek pusztán egy lehetséges példája az on-line közölt *Kharón – Thanatológiai szemle* (<https://www.kharon.hu/>). Jelentős publicisztikai aktivitás látható a tanatológia (ill. ezzel összefüggésben pl. az eutanázia) témájában olyan jelentős szerzők részéről, mint Bitó László, Tömösi Ramóna, Vankó Zsuzsa. Bitó László és Polcz Alaine közös munkája: *Az utolsó mérföld. Beszélgetés életről, halálról – testről és lélekről* (Pécs: Jelenkor, 2007).

Jelen kötet nélkülözhetetlen forrás mindazok számára, akik Mészöly Miklós és Polcz Alaine szellemi hagyatékát kutatják, tanatológiai vonatkozásaik révén pedig a levelezés egyes szakaszai a pszichológiatörténet szempontjából is jelentős szövegtárhelyet alkotnak.